

Остапчук Олена,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка

Роль соціального педагога у гендерному вихованні учнів підліткового віку

У статті проаналізовано особливості соціалізації підлітків та психологічні передумови підліткового віку (новоутворення, соціальну ситуацію розвитку, провідні види діяльності), які обумовлюють необхідність гендерного виховання. Досліджено роль соціального педагога у гендерному вихованні учнів підліткового віку, обґрунтовано необхідність інтеграції гендерного компоненту у зміст фахової підготовки соціальних педагогів.

Ключові слова: соціальний педагог, учні підліткового віку, гендерне виховання.

Постановка проблеми. Вимогою часу є підготовка нової генерації педагогічних працівників, які усвідомлюють закономірності гендерного розвитку, своєрідність гендерного поділу суспільства, знають прийоми, засоби, методи гендерного виховання, уникають проявів сексизму. Зростає роль соціального педагога як фахівця, обізнаного із особливостями суспільного життя, спеціаліста, який може консолідувати зусилля різних інституцій з метою гендерного виховання дітей та молоді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічні засади гендерної педагогіки та гендерного виховання, зміст гендерного підходу в освіті активно розробляють В.П. Кравець, О.А. Луценко, О.С. Цокур, Л.В. Штильова та інші. Проблеми формування гендерної культури молоді досліджують Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді, О.Б. Кісь, Н.М. Лавриненко. Над питанням гендерного виховання підлітків працюють С.Т. Вихор, О. Антипова. Дослідники Т.О. Дороніна, І.В. Іванова, Л.С. Кобелянська, В.П. Кравець, О.А. Луценко, О.М. Любарська, І.С. Мунтян, О.С. Цокур, Н.Д. Чухим звертають увагу на потребу підготовки кадрів, які володітимуть методикою та

технологією здійснення гендерного виховання, будуть мати відповідний рівень гендерної культури. В.В. Васильєва, Т.П. Голованова, Л.І. Міщик досліджують особливості формування гендерної рівності майбутніх соціальних педагогів в умовах соціального партнерства «факультет – громадська організація». Попри багатоаспектність наукових розвідок із гендерної тематики у освітній сфері, недостатньо вивченою є роль соціального педагога у гендерному вихованні учнів підліткового віку.

Формулювання цілей статті. Мета статті: проаналізувати роль соціального педагога у гендерному вихованні учнів підліткового віку. Відповідно до мети, можна виділити наступні завдання: з'ясувати особливості соціалізації та розвитку особистості підлітка, простежити вплив агентів гендерної соціалізації на мікрорівні (сім'я, однолітки, школа); обґрунтувати доцільність упровадження гендерного компоненту в процес підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вважаємо за доцільне проаналізувати особливості соціалізації підлітків та психологічні передумови підліткового віку (новоутворення, соціальну ситуацію розвитку, провідні види діяльності), які обумовлюють необхідність гендерного виховання.

Для підліткового віку характерним є почуття дорослості як суб'єктивне переживання підлітком готовності бути повноправним і рівноправним учасником колективу (групи), що знаходить відображення у таких проявах: заперечення належності до дітей, переорієнтація моральних норм; потреба у визнанні себе оточенням як дорослого, хоча й відсутнє відчуття повноцінної дорослості; прояв соціальної активності; потяг до самостійності, незалежності; чутливість до критичної оцінки дорослих; високий рівень переживань, неадекватна поведінка як результат переоцінки власним можливостей; високий інтерес до іншої статі; бажання самоствердитися [11, с.166].

Діяльність підлітків повсякчас спрямована на утвердження почуття дорослості, що супроводжується великою сприйнятливістю до засвоєння цінностей, норм, способів поведінки, які існують у світі дорослих. Найлегший

спосіб досягти цілі «бути як дорослий» полягає у наслідуванні зовнішніх форм поведінки (мода в одязі, зачіски, прикраси, косметика, манера поведінки, способи відпочинку, захоплення) [9, с.224]. З огляду на конотації ідеалу справжніх чоловіка і жінки: хлопці-підлітки наслідують того, хто поводить себе «як справжній чоловік», дівчата – тих, хто виглядає «як справжня жінка».

Дослідники вікової психології Л.П. Васишин, М.В. Савчин наголошують на гендерних відмінностях у настанні періоду протесту проти дитячого типу стосунків, зумовлених особливостями статевого дозрівання та соціальним дорослішанням. Так, у хлопчиків цей етап настає пізніше, ніж у дівчаток, але проходить бурхливіше і триває довше, а негативізм виражений сильніше [14, с.213].

У підлітковому віці актуальності набуває питання міжособистісних відносин, інтимно-особистісного спілкування, що проявляється у вигляді дружби, товаришування, закоханості. Можемо говорити, що підлітковий вік – сенситивний період для формування міжстатевої толерантної взаємодії, поваги до представників іншої статі.

Рівність, рівноправність є цінністю для підлітка у стосунках як із однолітками, так і з дорослими. Рівноправність у стосунках з однолітками, прагнення до того, щоб дорослі сприймали його як рівного.

Г.М. Бреслав, Б.І. Хасан звертають увагу на ситуацію, в якій вбачають конфліктогенну зону: у молодшому підлітковому віці дівчата домінують фізично, інтелектуально й соціально, при чому з огляду на новий психосоматичний стан дівчата пред'являють певні вимоги в тому числі й представників іншої статі, але в однолітків-хлопців ці вимоги не знаходять відповідного розуміння і вони починають уникати спілкування з дівчатами. У дівчат молодшого підліткового віку спостерігається суперечливе подвійне ставлення хлопців-ровесників: з одного боку вони їх ігнорують, демонстративно відокремлюються від них, з іншого – прагнуть спільного навчання і взаємодії [2, с.66].

До основних систем соціальної ситуації розвитку підлітка науковці [1; 11; 14] відносять систему «підліток – дорослий», в межах якої відбувається формування соціальної зрілості та визначення особливостей перехідного етапу від дитинства до дорослості; систему «підліток – ровесник», яка сприяє самоствердженню та накопиченню досвіду міжособистісної взаємодії. Групи однолітків досить часто закріплюють стереотипи, в тому числі й гендерні. На думку Майкла С. Кімела, негативні наслідки хлопчачої агресивності пов'язані з її культивуванням особливо у стосунках з іншими хлопцями-ровесниками, коли вони починають виставляти напоказ свою маскуліність і хизуватися нею серед своїх товаришів. Автор наголошує на важливості перестати некритично вітати «хлопчачу культуру», оскільки спосіб, у який ми виховуємо хлопчиків, «спричиняється до надівання ними «маски маскуліності», до позування й удавання» [6, с. 249].

Л.В. Попова, проаналізувавши значний масив вітчизняної та зарубіжної наукової літератури щодо проблем самореалізації обдарованих жінок, доходить висновку, що саме в підлітковому віці починається процес маскування обдарованості, оскільки обдаровані дівчата-підлітки через більшу чутливість до очікувань оточуючих рано усвідомлюють специфіку пріоритетів для жінки в суспільних уявленнях, вони постають перед дилемою: розвивати свої здібності чи надати перевагу потребі бути прийнятими своєю групою. У сучасному суспільстві дівчат виховують у такому мотиваційному стилі, який передбачає підкорення правилам та вимогам інших, залежність від зовнішніх заохочень, наслідками чого є незадоволені потреби, нереалізовані здібності, вибір професії та стилю життя, які не відповідають їхнім реальним можливостям [12, с.37].

Учні підліткового віку активно засвоюють чоловічі та жіночі гендерні ролі. До негативних наслідків виховання хлопців відповідно до традиційної гендерної ролі науковці відносять: обмежене емоційне життя, складність у встановленні близьких стосунків з іншими людьми, страх утратити контроль над собою, перенапруження, і як результат – високий рівень агресії, алкоголізації, наркоманії, самогубств [7, с.329]. Негативними наслідками

виховання дівчат відповідно до традиційної гендерної ролі є: культивування поступливості, пасивності, залежності, формування не мотиву досягти успіху, а радше уникнути невдачі. Соціальні психологи переконані, що традиційні гендерні ролі обмежують розвиток особистості і породжують соціальну нерівність. Але саме такі традиційні ролі найчастіше пропонуються підростаючому поколінню, в тому числі й підліткам, для засвоєння. Гендерні ролі, норми та цінності у світі дорослих передаються підліткам, як прямо, так і опосередковано.

Окреслимо гендерні проблеми учнів підліткового віку: труднощі гендерної соціалізації (і в сім'ї, і в школі); суперечність між потребою зовнішньої привабливості і фізіологічних змін, що депривують цю потребу; ранній вік сексуального дебюту; конфлікти між представниками своєї та іншої статей; гендерне насилля (в тому числі й у школі) тощо. Комплекс цих проблем потребує вирішення, педагогічних зусиль як сім'ї, так і школи.

Сім'я – місце, де закладаються основи виховання, в тому числі й погляди на роль жінок і чоловіків у суспільстві, демонструються традиційні чи егалітарні засади. Дослідження свідчать: якщо мама переконана у рівноправності гендерних ролей і вважає ідеальними якостями для своєї дочки незалежність, самодостатність і свободу від зовнішнього контролю, то, зазвичай, дочка поділяє ці погляди і у неї формується позитивний образ Я. Виростаючи, такі дівчата проявляють політичну та соціальну активність, цінують особисту незалежність і гуманістичні принципи [13, с.230]. Зазначимо, що тато надзвичайно важливий для дівчинки. Від батьківського ставлення до доньки залежить формування її адекватної самооцінки, самоповаги, позитивного самосприйняття, впевненості у собі та послідовності у своїх діях, оволодіння конструктивними засобами розв'язання конфліктів. Хоча часто, наслідуючи стереотип, батько відгороджується від виховання дочки, вважаючи це справою матері. Сучасна соціалізація та виховання хлопчиків також має свої суттєві особливості. З одного боку, спільне навчання з дівчатками дає їм можливість для співпраці та побудови рівних відносин у

майбутньому між жінками і чоловіками. З іншого боку, майже тотальне ожіночнення освітньої сфери на всіх її рівнях, а також відсутність батька у багатьох сім'ях, створює для хлопчика труднощі в пошуку адекватного образу для наслідування. Розуміння між батьками, підтримка, самореалізація, баланс сімейного та особистого, змістовне дозвілля, спільна участь у вихованні дітей, рівний розподіл домашньої роботи, як компоненти ідеї гендерної рівності, створюють сімейне середовище, сприятливе для розвитку дитини, дотримання її прав, формування гармонійної особистості. Щаслива сім'я – найкращий життєвий сценарій, приклад для наслідування як дочками, так і синами.

У школі суб'єкти гендерного виховання – це вчителі-предметники, класні керівники, психологи, соціальні педагоги, адміністрація навчального закладу.

Численні дослідження [2; 3; 5; 6; 10; 12] свідчать про нерівне ставлення до учнів та учениць (вчителі неоднаково ставляться, оцінюють і карають школярів різної статі) та «недружню» (хоча й по-різному) до дітей і підлітків обох статей обстановку у шкільному середовищі. «Прихований навчальний план», вимірами якого є: професійна горизонталь та статусна вертикаль у школі, негласний розподіл навчальних дисциплін на «жіночі» і «чоловічі», гендерні стереотипи у шкільних підручниках, гендерні стереотипи у поведінці вчителя, гендерні стереотипи у стилі навчання, – культивує нерівність, обмежує життєве самовизначення вихованців і вихованок, закріплює традиційні уявлення про призначення статей.

Роль соціального педагога як фахівця, обізнаного із особливостями та закономірностями суспільного життя, зростає. Соціальний педагог, з одного боку, покликаний допомогти клієнтам (вихованцям) адаптуватись до мінливих соціальних умов, обрати життєву стратегію відповідно до здібностей та прагнень, з іншого – сприяти розвитку навичок творчого перетворення дійсності. Діяльність соціального педагога спрямована на гуманізацію соціального середовища, профілактику конфліктів, покращення стосунків особистості та соціуму. Стосунки особистості та соціуму досить часто ускладнюються з причини існування гендерних стереотипів, коли суспільні

очікування та настанови щодо усталеної поведінки вступають у конфлікт із внутрішніми пориваннями і прагненнями особистості в цілому, та підлітка, зокрема. Аналіз гендерних проблем підлітків та сенситивність підліткового періоду для розвитку міжстатевої толерантності, рівноправності, паритетності, соціальної активності свідчить про необхідність гендерного виховання.

Гендерне виховання вчені розглядають як процес (І.В. Іванова, Л.С. Кобелянська, В.П. Кравець, Т.М. Мельник, О.С. Цокур) і як вплив (С.Т. Вихор). Вони характеризують гендерне виховання, акцентуючи увагу, зокрема, на соціокультурних механізмах конструювання чоловічих і жіночих ролей, на способах і формах паритетності, моральних нормах рівності, навичках гендерно орієнтованої і толерантної поведінки, на розвитку гендерного світогляду, на необхідності врахування як спільного, так і відмінного, що властиво жінці й чоловікові. Можемо перерахувати суб'єктів гендерного виховання: жінки і чоловіки, вихованці, громадяни, особи обох статей. Цінності, покладені в основу гендерного виховання, – це рівноправність, взаємоповага, егалітарність, паритетність, толерантність, індивідуальність, самореалізація. Як результат – вільна особистість і громадянське суспільство. Л.І. Міщик, Т.П. Голованова, В.В. Васильєва доходять висновку, що ціннісні характеристики соціально-педагогічного знання є співзвучними цінностям гендерної демократії (свобода, розвиток, демократизм, плюралізм, егалітаризм, толерантність, соціальна активність) [8, с.31]. Саме тому соціальний педагог має бути активним суб'єктом реалізації гендерної політики.

Науковці наголошують на пріоритетності саме виховної функції при здійсненні професійної діяльності соціальним педагогом. Також звертають увагу на те, що у практиці соціального педагога часто постають питання, розібратися в яких важко, не оперуючи знаннями гендеру, оскільки їх витoki сягають своїм корінням у прорахунки гендерної соціалізації [4, с.11]. В.П. Кравець зауважує, що «для розуміння і професійної участі в процесі гендерної соціалізації дітей педагогу необхідний відповідний методологічний і методичний апарат, що містить систему наукових знань про гендер, педагогічні

аспекти виховання й освіти як гендерні технології, фактори, умови та критерії ефективності гендерної соціалізації школярів» [7, с. 8].

Дослідники проблем професійної підготовки соціальних педагогів наголошують на суперечності між постійним ускладненням функцій соціально-педагогічної діяльності та неготовністю соціальних педагогів до діяльності з їх реалізації. С.Т. Гришак зазначає, що завдання гендерного виховання значною мірою покладається на соціальних педагогів і на соціальних працівників, але на сьогодні вони не отримують відповідної професійної підготовки в цьому напрямку [5, с.5].

Висновки з даного дослідження. Труднощі гендерної соціалізації учнів підліткового віку, вплив різних агентів соціалізації, насамперед сім'ї, однолітків, школи, потребує зусиль соціального педагога щодо гендерного виховання. Це зумовлює необхідність спеціальної підготовки. Потреба включення гендерного компоненту у фахову підготовку соціальних педагогів обумовлюється трансформаційними зрушеннями, змінами в сучасній соціокультурній ситуації та підвищенням професійних вимог до соціального педагога, розширенням кола його функціональних обов'язків.

Соціальний педагог, будучи активним суб'єктом політики гендерної інтеграції, з огляду на професійну роль посередництва, зможе консолідувати зусилля різних інституцій із метою поширення гендерних знань, формування гендерної культури, трансформації стереотипів та упереджень.

Перспективи подальших розвідок: аналіз впливу різних агентів гендерної соціалізації на розвиток особистості підлітка (особливо на мезо-, макро- та мегарівні); знання, уміння, навички соціального педагога, особистісні якості необхідні для здійснення процесу гендерного виховання учнів підліткового віку; інтеграція гендерного компоненту у підготовку майбутніх соціальних педагогів.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-методологічні засади: Навч.-метод. видання / Іван Дмитрович Бех – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Бреслав Г. Половые различия и современное школьное образование / Бреслав Г., Хасан Б. – Вопросы психологии. – 1990. – №3. – С.66-67.
3. Вихор С.Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку дис...канд. пед. наук: 13.00.07 / Вихор Світлана Теодозіївна. – Тернопіль, 2005. – 268 с.
4. Говорун Т.В. Гендерна психологія і педагогіка // Хрестоматія навчальних програм з проблем гендерного розвитку / Говорун Т.В., Кравець В.П., Кікінежді О.М. – К.: ПЦ «Фоліант», 2004. – 387 с. – С. 9-44.
5. Гришак С.М. Підготовка майбутніх спеціалістів соціальної сфери до реалізації ідеї гендерної рівності в професійній діяльності: дис...канд. пед. наук: 13.00.05 / Гришак Світлана Миколаївна. – Луганськ, 2007. – 270 с.
6. Кімел Майкл С. Гендероване суспільство / Майкл Кімел; пер. з англ. – К.: Сфера, 2003. – 490 с.
7. Кравець В.П. Гендерна педагогіка. Навчальний посібник / Володимир Кравець – Тернопіль: Джура. – 2003. – 416 с.
8. Міщик Л.І. Формування гендерної рівності майбутніх соціальних педагогів в умовах соціального партнерства «факультет-громадська організація» / Міщик Л.І., Голованова Т.П., Васильєва В.В.: Монографія. – Запоріжжя: Вид-во «Просвіта», 2006. – 220с. [Міщик, с.31].
9. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. Кн. 2. Психология образования. – 3-е изд. / Р. С. Немов – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 608 с.
10. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: „К.І.С.”, 2004. – 536 с.

11. Поліщук В.М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення): Навчально-методичний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – 330 с.
12. Попова Л.В. Проблемы самореализации одаренных женщин // Вопросы психологии. – 1996. – №2. – С.31–41.
13. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. – СПб.: Изд-во «Питер», 2000. – 656 с.
14. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2006. – 360 с.

Остапчук О.Л. Роль роль социального педагога в гендерном воспитании учеников подросткового возраста.

В статье проанализированы особенности социализации подростков и психологические особенности подросткового возраста, которые обуславливают необходимость гендерного воспитания. Исследовано роль социального педагога в гендерном воспитании учеников подросткового возраста, обосновано необходимость интеграции гендерного компонента в профессиональную подготовку социальных педагогов.

Ключевые слова: социальный педагог, ученики подросткового возраста, гендерное воспитание.

Ostapchuk O.L. The role of social pedagogue in gender education of teenagers

The article deals with peculiarities of teenagers socialization and psychological premises of juvenile age (new formation, the situation of social development, leading types of activity), which stimulate to gender education. The role of social pedagogues in gender education of teenagers is researched. The necessity of integration of gender component to curriculum of social pedagogues is proved.

Key words: social pedagogues, teenagers pupils, gender education.